

ZİYA GÖKALP'İN ŞİİRLERİNDE BALKANLAR

The Balkans in the Poetry of Ziya Gökalp

Ali KURT*

Öz

Türk tarihinin önemli bir parçası olan Balkanlar, I. Bayezid döneminden itibaren aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin omurgasını teşkil eden bir medeniyet havzası da olmuştur. Osmanlı Devleti önce 93 Harbi ve sonrasında Balkan Savaşları ile bu hayati bölgeyi kaybetmiş, bu durum devlette büyük bir yıkım ve prestij kaybına neden olmuştur. Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihat ve Terakkî'nin Selânik'te toplanan kongresine Diyarbakir delegesi olarak katılan Ziya Gökalp, sonrasında ailesini de alarak Selânik'e gitmiş; ancak Balkan savaşları başlaması üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Ziya Gökalp'ın, Türk milliyetçiliği alanındaki şuurlu çalışmalarına başladığı Selânik dönemi, mefkûre olarak Türkçülük hareketinin programlarının şekillendiği yerdir. Bu bağlamda, bizdeki Turancılık anlayışının temelini oluşturan "Turan" şiiri Ziya Gökalp'ın Selânik dönemi ürünüdür. Balkan Savaşları ve akabinde Balkanların kaybı, Ziya Gökalp'ı derin etkileyecek, bu hem şiirinde hem düşünce dünyasında yansımaları bulacaktır. Ziya Gökalp'ın şiirlerinde geçen Balkan coğrafyası alelade bir coğrafyaya gönderme yapmanın ötesinde özel anlamlar ihtiva etmektedir. İşte biz bu çalışmamızda Ziya Gökalp'ın düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olduğunu bildiğimiz Balkanların poetikasına etkisini ve şiirine yansımaları ele alacağız.

Anahtar Sözcükler: Ziya Gökalp, Balkanlar, Turan, Türk milliyetçiliği, Selânik.

ABSTRACT

The Balkans, a central region in Turkish history, also constituted a major civilizational sphere that formed the structural backbone of the Ottoman Empire from the reign of Bayezid I onward. The loss of this strategically and culturally vital region—first through the Russo-Turkish War of 1877–1878 and subsequently the Balkan Wars—resulted in profound political, social, and symbolic consequences for the Ottoman state, including a severe decline in imperial prestige. Ziya Gökalp's intellectual and poetic engagement with the Balkans must be situated within this historical context. Following the proclamation of the Second Constitutional Era, Gökalp participated as a delegate from Diyarbakır in the Committee of Union and Progress congress con-

* Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli/Türkiye. E-posta: ali.kurt@klu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0435-1185.

vened in Salonica, later relocating there with his family before returning to Istanbul due to the outbreak of the Balkan Wars. The Salonica period marks the formative phase of Gökâlp's systematic contributions to Turkish nationalism and the crystallization of the ideological foundations of Turkism. Gökâlp's poem "Turan," which articulates a foundational vision of Turanism, emerged from this period. The experience of the Balkan Wars and the subsequent loss of the Balkans exerted a lasting influence on Gökâlp's intellectual worldview, an influence that is clearly reflected in his poetry. In Gökâlp's poetic corpus, the Balkans function not merely as a geographical referent but as a symbolically charged space embedded with ideological and cultural meanings. This article examines the role of the Balkans in shaping Gökâlp's poetic imagination and intellectual framework, focusing on their thematic and symbolic representation in his poetry.

Keywords: Ziya Gökâlp, The Balkans, Turan, Turkish nationalism, Salonica.

Giriş

Balkanların tarihi, Türk tarihinin de önemli bir parçasıdır. "Balkan" kelimesi anlam itibarıyla bile "sıra-dağ", "dağlık" anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Balkanlar, VI. yüzyıldan başlayarak, Asya içinden Kuzey Karadeniz üzerinden gelen Türk kavimlerinin yerleştiği bir yer olmuştur. Bu dönemden itibaren bölgeye gelip yerleşen kavimlerle Türk hâkimiyeti kurulmuş ve bölgenin önemli bir kısmı Osmanlılardan önce bile tam bir Türk yerleşim alanı haline gelmiştir. Anadolu'dan Balkanlara gelen Türk yerleşimi ise 1260'lara kadar uzanır. Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler inanç ve geleneklerini koruyabilmiş, Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk toplulukları gibi Hristiyanlaşarak yerli halklarla karışmamıştır. I. Bayezid döneminden itibaren Osmanlı Devleti, Balkanlara hâkim olmuş ve Osmanlı Devleti bir Anadolu-Balkan İmparatorluğu haline gelmiş ve böylece Balkanlar Türkler için stratejik açıdan da önemli bir bölge olma hüviyeti kazanmıştır (İnalçık, 1993: 9-11). Aynı zamanda Balkan coğrafyası, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında asırlarca sadece bir yönetim alanı değil; dinî, etnik ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bir medeniyet havzası hâline de gelerek tarihsel, kültürel ve sosyolojik bağlamda Türk milletinin kolektif hafızasında derin izler bırakmış çok katmanlı bir coğrafya olmuştur (Ergelen, 2025: 113). 1699'da imzalanılan Karlofça Antlaşması'ndan sonra sürekli geri çekilen Osmanlı Devleti; en büyük hezimetini ekonomik gücü ve insan kaynağı açısından da kendisi için çok önemli olan ve adeta devletin omurgasını teşkil eden Balkan coğrafyasında 1912-1913 yılları arasında girdiği Balkan Savaşları'nda yaşamıştır. Rumeli ve Balkanlar; önce 93 Harbi sonra da Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış, bölgenin kaybı Osmanlı Devleti için büyük bir

yıkım olması yanında önemli ölçüde prestij kaybına da neden olmuştur (Apaydın, 2025: 64-65).

Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. Vâkiâ Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrıtalı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyarbekirli bir Türk de aynı hasretle bu türküyü söylemiyor mu? (Yahya Kemal, 2014: 67).

Yahya Kemal'in yukarıdaki sözleriyle kaybının aslında bütün bir Türk halkı için ne ifade ettiğini belirttiği Balkan coğrafyası; yine onun ifadesinden ödünçle "Bizim diyar olarak kıyamete dek kalacak olan göz kapaklarımızın arkasında eski Vatan" olarak hep adı anılacak ve hüzünle yad edilecektir. İşte sosyoloji, siyaset bilimi ve eğitim alanlarındaki fikirleriyle erken Cumhuriyet döneminin ideolojik çerçevesini şekillendiren (Metin, 2024: 246) Ziya Gökalp'in poetikasında özellikle Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Batı karşısında tutunabilmek yolunda en önemli aşamalardan olan Balkan Savaşlarının merkezi biri yeri vardır. Meşrutiyet'in ilânından sonra, zaten daha öncede ilgi alanında olan ve taraftarı olduğu İttihat ve Terakkî'nin 18 Eylül 1909'da Selânik'te toplanan kongresine Diyarbekir delegesi olarak katılan ve merkez heyeti üyeliğine seçilen Ziya Gökalp, sonrasında ailesini de alarak Selânik'e gitmiş; ancak Balkan savaşlarının başlaması üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır (Okay, 1996: 124). Selânik yılları Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği alanındaki şuurlu ve tesirli çalışmalarının başladığı dönemdir. Selânik'te Ömer Seyfettin, Ali Canib gibi milliyetçi gençlerle *Genç Kalemler Mecmuası*'nın yazı kadrosunda yer aldı. İttihat ve Terakkî İdâdîsi'nde ve Beyaz Kule'de gençleri "yeni lisan" hareketi hakkında bilgilendirir; ayrıca belki de ilk defa duydukları Durkheim, Fouillé, Tarde, Le Bon gibi Fransız sosyologlarını onlara tanıtır ve bu sosyologları Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile karşılaştırır. Ziya Gökalp Selânik'ten İstanbul'a döndüğünde artık tanınan, fikirlerine değer verilen, itibarlı bir hoca olmuş, iktidardaki İttihat ve Terakkî Fırkasının uzun süre ideologu olarak kalmıştır (Okay, 1996: 125). Ziya Gökalp'in *Genç Kalemler*'deki ilk şiiri olan aruz vezniyle yazdığı "Turan" şiirinin "Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!" (Tansel, 1989: 5) beyti, devrinde son derece etkili olmuş, bu şiirle birlikte artık Mehmet Ziya, Ziya Gökalp adını kullanmaya başlamış (Ziya Gökalp, 2019: 14-16) ve bu beyit de bizdeki Turancılık anlayışının temelini oluşturmuştur. 1911-1912 Selânik döneminde buranın o yıllardaki uluslara-

rası politikanın tehlike merkezi yapan ulusçu eğilim ve çatışmalar düşünceleri Ziya Gökalp'ın üzerinde büyük etki yapmış ve Türk milliyetçiliğinin ilk belirtileri bu dönemdeki yazılarında görülmeye başlamıştır. İstanbul'dan uzak oluşuyla, farklı fikir cereyanlarına açık bir konumda bulunan Selânik, Balkanlardaki azınlıkların millet/milliyet gibi meselelere hızla yönelmeleyle, Gökalp gibi isimler üzerinde de benzer etkiyi yapmış ve onların Türk milliyetçiliğine yönelmelerini sağlamıştır (Ziya Gökalp, 2019: 12-13). Ayrıca 10 Ağustos 1911'de *Genç Kalemler*'de yayımladığı “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler” makalesi Osmanlı Türk milliyetçiliğinin bir manifestosu niteliğindedir (Özyurt, 2005: 182). İşte Selânik bu açıdan Ziya Gökalp'ın hayatında bir mefkûre olarak Türkcülük hareketi ve bu hareketin programlarının belirginleşmeye ve şekillenmeye başladığı yer olması bakımından önemlidir. Balkan Savaşları ve akabinde Balkanların kaybı, Ziya Gökalp'ı derin etkileyecek, bu hem şiirinde hem düşünce dünyasında yansımaları bulacaktır.

1. Ziya Gökalp'ın Şiiri

Ziya Gökalp, edebiyat hayatına şiirle girmiş, ilk şiirini 15 yaşında iken yazmıştır. Gökalp'ın şairliğini 1908'den önceki şiirleri, 1908'den sonraki şiirleri şeklinde iki dönemde değerlendirilebilir. İlk dönem şiirlerinin hemen hepsi Servet-i Fünûn'dan beri kullanılmaya başlanan Batı kaynaklı nazım şekillerinden genellikle sone veya üçer mısralı kıt'alardan oluşan şiirlerdir. II. Meşrutiyet'in ilânından önce yazılan bu şiirlerin hepsi aruz vezniyledir. Genellikle divan edebiyatında kullanılan nazım şekilleriyle, yabancı kelime ve terkiplerle yüklü özellikler gösteren bu şiirler Servet-i Fünûn devri şiirlerini hatırlatırlar. Gökalp, henüz şahsiyetini ve karar kılacağı noktayı bulamamıştır. İkinci dönem şiirleri “Turan” şiirinden sonraki şiirlerdir. Gökalp'ın; *Kızılelma*'da 27, *Yeni Hayat*'ta 32, *Altun Işık* 'ta 4 (manzum masal) ve *Dağınık Şiirler* 'de 57 olmak üzere toplam 120 tane şiiri bulunmaktadır. Fevziye Abdullah Tansel'in şiirler ve halk masallarını “*Ziya Gökalp Külliyyâtı I Şiirler ve Halk Masalları*” adlı kitapta toplamıştır (Karaca, 1990: 113-115.). Nesrin Karaca Ziya Gökalp'ın şiirlerinde konuları şu şekilde tasnif etmiştir: “1. Turancılık mefkûresini savunduğu şiirler, 2. Oğuzculuk veya Türkmencilik ile ilgili şiirleri, 3. Türkiyecilik ve Türk toplumunun yükselişini amaçlayan şiirler, 4. Köye ve köylüye ilişkin olan şiirler, 5. Batı medeniyetinden yararlanılmasını, halkın kalkınmasını ve bazı kurumların ıslah edilmesini savunduğu şiirler, 6. Kadın, aile ve feminizm temalarını işleyen şiirleri, 7. Yurtseverlik ve vatan duygularını işleyen şiirleri; a) Tarih içinde yapılan savaşlarla ilgili olanlar, b) Tarihi şahsiyetlere ve yücelttiği kişilere ilişkin olanlar, c) Vatan sevgisini aşlamak için yazılmış olanlar, 8. Türk milli destanlarından ve halk hikâyelerinden

yararlanarak yazmış olduğu şiirler, 9. Çocuklar için yazdığı halk masalları” (Karaca, 1990: 116).

Necmettin Hacıeminoğlu, Ziya Gökalp’in Selânik’te yazdığı ve en ünlü manzumesi olan Turan’ın, Türkçülük konusundaki ilk şiiri olduğunu ve onun bütün ömrünü 1910 yılında yayınlanan bu Turan manzumesindeki esasları açıklamak ve yorumlamakla geçirdiğini söyleyerek Ziya Gökalp’in Turancılığa duygu planında ve şiirle başladığı (Hacıeminoğlu, 1979: 216) yorumunu yapar. Yine Erol Köroğlu; Ziya Gökalp’in düşünce sistematığının son aşaması olarak düşüncelerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmek amacıyla şiir formunda yeniden ürettiğini (2010: 265) söyler. Özellikle *Yeni Hayat* adlı eserinde şiirle ilgili olarak “Şuûr devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır. İçinde bulunduğumuz zaman, galiba birinci devreye âittir.” şeklindeki sözleri ile Ziya Gökalp; içinde bulunulan dönemin şuur devri olduğunu ve bu dönemin gerektirdiği bir bilinçle halkın eğitilebilmesi için zorunlu olarak didaktik tarzda şiirler yazılması (Köroğlu, 2010: 265) gereğini vurgulamıştır. Ziya Gökalp’in şiiri için de Bahtiyar Aslan’ın böyle dönemleri kastederek kavramsallaştırdığı “zorunlu estetik” kavramını kullanmak yerinde olacaktır:

“Toplumsal şartlar devreye girdiğinde sanatı ve sanatçıyı belirli bir zorunlulukla kuşatır. “Zorunlu estetik” dediğimiz şey bu şartlar altında belirir ve sanatçının ideal/mutlak güzelliğe dönük arayışını yahut da kendisi için belirlediği sanatsal hedef doğrultusundaki çalışmalarını topluma ve toplumsal olana yöneltir, daha doğrusu toplumsal olanla bu arayışın çalışmaların önünü keser.” (Aslan, 2021: 156-157).

Ziya Gökalp’in edebiyatı, özelde de şiiri amaç değil araç görmesinin nedeni; milletin çöküşe doğru gittiği bir dönemde didaktik tarzda yazılan şiirlerin dışında kalan şiirleri, yani “halis şiir”i bir lüks gibi görmesidir (Filizok, 2005: 131).

2. Ziya Gökalp’in Şiirinde Balkanlar

Ziya Gökalp’in şiirlerinde geçen Balkan coğrafyası alelade bir coğrafyaya gönderme yapmanın ötesinde özel anlamlar ihtiva etmektedir. Çünkü Balkan coğrafyası Osmanlı devletinin içinde bulunduğu hazin durumun en iyi şekilde görüldüğü bir coğrafya konumundadır. Özellikle şiiri düşünüldüğünde Türkçülüğün ve Turan düşüncesinin doğmasına kaynaklık eden, Balkan felaketi sırasında ve sonrasında da Ziya Gökalp için zaman zaman bir yas mekânı, zaman zaman da ihtiyaç duyulan kahramanlık ruhunun inşasında önemli yeri olan bir mekândır. Balkan Savaşları öncesinde de Balkan coğrafyası ve Balkanlarda kaybedilen topraklar için Müslüman Osmanlı toplumu ve aydını gibi Ziya Gökalp’in da hassasiyeti söz konusu idi. Balkan

coğrafyası sadece siyasi anlamda değil aynı zamanda “hafıza mekânı” olarak da karşımıza çıkar. Geçmişte yaşanan mekândan, coğrafyadan ayrıldıktan sonra da bu mekânlar kişide hep derin izleriyle yaşamaya devam eder (Bachelard, 1996: 33). Yahya Kemal’in “Ve göz kapaklarının arkasında eski Vatan / Bizim diyar olarak kaldı ta kıyamete dek.” (Beyatlı, 1995: 79) mısralarında da belirttiği gibi milletlerin tarihinde de böyle mekânlar tarihsel, kültürel hafıza şeklinde varlığını sürdürür. İşte Müslüman Osmanlı toplumu ve aydınları için ve dolayısıyla da Ziya Gökalp için Girit de böyle mekânlardandır. Girit’in nihai olarak Yunanistan’a katılması, Balkan Savaşları’nın ardından 1913’teki antlaşmalarla resmileşmiş gözükmese de Girit’in 1896 sonrasında başlayan 1897 Osmanlı Yunan Harbi’yle neticelenen muhtariyet olma serüveni ve sonrasında fiilen kaybedilmesi söz konusu idi. 1908’de Jön Türk Devrimi’nin yol açtığı istikrarsızlık fırsat bilinerek Girit Millî Meclisi, Girit’i Yunanistan Krallığı’na resmen ilhak etti. 1909 yılı, sürecin dönüm noktası oldu. Hâmî devletler, Temmuz 1909’da işgal kuvvetlerini Girit’ten tamamen çekti. Ancak bu tahliyenin hemen ardından, askerlerin çekildiği gün Hanya Kalesi’ne Yunan bayrağı asıldı. Bu olay, İstanbul’da büyük bir tepkiye yol açtı. Büyük Devletler, Osmanlı’yı yatıştırmak amacıyla protestoda bulundu. Nihayet 18 Ağustos 1909’da hâmî devletlerin bahriye askerleri karaya çıkarak kaleye asılan Yunan bayrağının direğini indirdi. Bu eylemle fiili ilhak girişimi geçici olarak durdurulsa da Giritliler, Yunan kanunlarını kabul ederek birleşme çabalarına devam ettiler. (Tukin, 1996: 93) İşte bu karışık dönemde 29 Haziran 1909’da Ziya Gökalp “Girid” şiirini yazar, henüz Balkanlarda ikamet etmiyordu. Ancak Girit ile ilgili hadiseler bir aydın olarak onu da derinden etkilemiştir. “Girid” başlıklı şiirinde, “Ey şanlı mâder-i vatanın nûr-i didesi / Ey bergüzâr-ı kudsi-i ecdâd olan Girid!” (Tansel, 1989: 312) mısralarıyla Girit’e anavatanın gözünün nuru ve ecdadın kutsal hatırası diye seslenir. Osmanlı neslinin hepsi şehit olmadan Yunanlıların Girit’i bizden alamayacağını söyler ve şehitlerimizi de işaret ederek milyonlarca Türk’ün şehit düştüğü bu makberin Yunan’a verilemeyeceğini ifade eder ve “Biz sağ iken Yunan gibi bir il nasıl alır: / Binlerce hâtîrât ile dolu mahzeni” (Tansel, 1989: 312) mısralarıyla bahsettiğimiz tarihsel hafızamıza, hafıza mekâna gönderme yaparak Girit’in kaybının acısını vurgular. Şiirin devamında aynı duygularla vatanın gözünün nuru olan şanlı Girit’in kıyamete kadar Osmanlı memleketi olacağını söyler: “Ey nûr-ı dide-i vatan ey anlı memleket / Osmanlı tarihinde yatan şanlı memleket! / Hiç şübhe etmesün kalacak Rûz-ı Haşr’e dek / Namin haritalarda bir Osmanlı Memleket” (Tansel, 1989: 312).

Ziya Gökalp'ın “Meşhed'e Doğru” şiiri de Haziran 1911'de (Tansel, 1989: XLII) kendisinin henüz Selânik'te iken ve Balkan Savaşları'ndan önce yazdığı bir şiirdir. Şiirin ithaf kısmında “Hakan, Hüdavendigâr Meşhedine gittiği zaman yazılmıştı.” ibaresi vardır. 5 Haziran 1911 yılında Sultan V. Mehmed Reşad Selânik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsayan üç haftalık bir Rumeli seyahatine çıkmıştır. Bu seyahatin en çok önem verilen bölümü Kosova'dır.¹ Bu seyahat için Kemalettin Kuzucu'nun şu değerlendirmesi seyahatin aslında ne ifade ettiğini özetlemektedir:

Seyahat için yürütülen propagandada üzerinde en fazla durulan ve en çok önem verilen etkinlik Kosova bölümüydü. Zira dosta ümit ve cesaret, düşmana korku salacak siyasi mesajlar burada verilecek, Osmanlılık ruhu emperyalist odaklara ve işbirlikçilerine gösterilecekti. İttihad ve Terakki'nin genel sekreteri Hacı Adil Bey, Rumeli gazetesinde yayımlanan ve İstanbul basınının iktibas ettiği yazısında, Meşhed'de kılınacak Cuma namazını, İslam tarihinde benzeri görülmemiş “ümmeğe bir namaz” olarak nitelemişti. Bunun basit bir dinî etkinlik olarak kalmayıp, beş asır önce Osmanlıların Avrupa'dan çıkarılması için toplanan Haçlıların Kosova'daki mağlubiyetlerine eşdeğer bir bayram şenliğine dönüşeceğine değinerek bu yüzden mümkün olduğu kadar çok Müslüman'ın Kosova'ya gelmesi gerektiğini vurgulamıştı (Kuzucu, 2017: 14).

İşte Ziya Gökalp “Meşhed'e Doğru” şiirinde Kosova zaferine, Kosova'nın ve dolayısıyla “Meşhed-i Hüdavendigâr”ın Osmanlı ve Balkanlar için önemini ve yine Türklerin fethettikleri ve eskiden yaşamış olduğu her yerin Turan'ın bir parçası olması hasebiyle Kosova'nın da Turana dâhil olduğu vurgusunu şu mısralarla ifade eder: “Bu meşheddir Avrupa'nın Rumeli'den Türkler'i / Çıkarmağa azmettiği kanlı harpte Kos(o)vada / Al bayrağı bir hamlede ilelebet ileri / Süren, sonra bir nöbetçi gibi kalan orada. / Türk ilinin bu ebedi nöbetçisi diyor ki: / ‘Anadolu Türk yurdudur’ karşı yaka Türk ili. / Siz asılsız, türediler değilsiniz, sizdeki / Kanlar taşır hakanlardan, kalma Büyük Emel'i / Ruhunuzda bugün kendi kendisini tanıyan / ‘Turan benim yurdum’

¹ Osmanlı İmparatorluğu için hem stratejik hem de manevi öneme sahip bir yer olan Kosova, Osmanlı'nın Balkanlar'daki yerleşimini hızlandırarak İstanbul'un fethine giden yolu açan zaferrin adresidir. Bu toprakların fatihi ve savaş meydanında şehit düşen ilk padişah olan I. Murad Hüdavendigâr'ın hatırası, Kosova'nın kutsal kimliğini oluşturur. Meşhed-i Hüdavendigâr; Padişahın iç organlarının defnedildiği ve üzerine inşa edilen türbe, sonraki dönemlerde Balkan ve Avrupa seferlerine çıkan Osmanlı ordularının uğrak yeri ve ziyaretgâhi haline geldi. “Balkan Türklüğünün Kâbe'si” olarak anılan bu türbe, Arnavutlar için de son derece kutsaldı. Türbe, Kosova'daki ilk ve en eski Osmanlı mimari eseri olmasıyla ayrıca bir öneme sahiptir. Kosova, bu açıdan Türk, İslam ve Osmanlı kimliğinin Balkanlar'daki en güçlü simgesidir. (Çelebi, 1999: 53-54).

diyen birisi var: Oğuz Han...” (Tansel, 1989: 73). Bu mısralarda da görüldüğü gibi Ziya Gökalp için Balkanlar, Türk kimliğinin hem geçmiş hem gelecek tasavvurunda yer alan Turana dâhil bir coğrafyadır.

Ziya Gökalp’ın Balkanlarla ilgili en önemli ve kapsamlı şiirlerinden biri “Balkanlar Destanı” şiiridir. “Balkanlar Destanı” şiirinin epigrafında “Dün yalandı, yarın gerçek!” yazmaktadır. Dinçer Atay Ziya Gökalp’ın bu ifadeyi kullanmasındaki temel amacı şöyle açıklamaktadır:

Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklar ve Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında ortaya çıkan acı tablonun “Yeni Hayatçılar”ı bir başka ifadeyle Türkçülük fikrini sahiplenenleri ümitsizliğe sürüklemiş oluşunu ortadan kaldırmaktır. Yarına ümitli bakmanın “Yeni Hayat” ile mümkün olacağını belirten şairin esas olarak hitap ettiği kitlenin “millî hayat”ın cevherlerini yüz yıllardır yaşamında muhafaza edebilmiş olan Türk köylüsüdür.” (Atay, 2024: 111).

“Balkanlar Destanı” başlıklı şiir Fevziye Abdullah Tansel’in ifadesiyle vatanî şiirler kategorisinde değerlendirilebilecek Gökalp’in yaşadığı devirden mülhem yazdığı şiirlerden biridir. 7 Ekim 1912’de başlayan Birinci Balkan Savaşı üzerine 10 Ekim 1912’de yayınlanır (Tansel, 1989: XLII). Ziya Gökalp’ın bu şiiri “millî değerlerin taşıyıcısı” gördüğü Türk köylüsünü merkeze alarak Balkan felaketinin yarattığı karamsar havayı dağıtma, Türk milletine direniş, milli birlik ve umut duygusu verme amacıyla yazdığı görülmektedir. Şiir 15 yaşında sabanı tarlada bırakarak orduya katılan şehit oğlu bir köylü çocuğunun ağzından Balkan’a savaşmaya gitmesi ve sonunda onun da bu uğurda babası gibi şehit olması anlatılır. “Balkanlar Destanı” şiirin on beş yaşında köylü çocuğunun, seferberlik emri gelince tıpkı ecdadı gibi vatani için hiç düşünmeden cepheye koşar ve “Sabanı atarak tüfengi aldım, / Anamı, bacımı Tanrıya saldı” (Tansel, 1989: 87) der. Askerlik onun için kutsal görevdir ve kimliğinin de bir parçasıdır. O sebeple zaten Türk yurdu olan Balkanlar geri alınmalıdır.

“İlimiz yoksa da İmanımız var, / Gökten bize inmiş Kur’ânımız var” (Tansel, 1989: 88) mısralarında da “millî hayat”ın cevherlerini yüz yıllardır yaşamında muhafaza edebilmiş olan Türk köylüsü bu cevherle ve inançla kaybettiği toprakları geri alma iradesini gösterecektir vurgusu yapılmaktadır. “Demiş ki: Nereye girmişse Hilâl, / Orası Turân’dır onu geri al” (Tansel, 1989: 88) mısralarında görüldüğü gibi Gökalp Türkçülük konusundaki ilk şiiri 1910 yılında yayınlanan Turan’dan sonra hemen bütün çalışmalarının merkezine oturttuğu mefkûresini burada da dile getirecek ve Turan fikrinin yalnız Türkistan coğrafyası ile sınırlı olmadığını, Balkanları da kapsayan bir

yaklaşım olduğunu ortaya koyacaktır. Gökalp'a göre hilâlin ulaştığı her yer vatanıdır ve bu sebeple Balkanlar da geri alınması gereken bir vatan parçasıdır. Söyleyici şiirde Karadağ'dan, Sofya'dan Sırp ve Yunanlardan da bahisle ordunun Balkanlarda kazandığı dört zaferi müjdelere. Ancak sonunda bütün on beş yaşındaki köylü çocuğu her Türkün murat ettiği şehitlik makamına ulaşacaktır. Son mısra olan "Adım Tursun: Yazın destan içinde..." (Tansel, 1989: 89) mısrayla nesilden nesle aktarılacak bir destan kahramanını inşa eder. Burada Tursun'un şahsında Türk köylüsü, milletin asıl öznesi olarak yüceltilmiş olur. Böylece "Balkanlar Destanı"nda Balkanlar, Türk milletinin umutsuzluğa düşecek, karamsarlığa kapılacak üzerine ağıt yakılacak bir mekân değil, millî bilincin inşa ve idrak edileceği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Balkanlar Destanı" şiirinden bir ay önce Eylül 1912'de yazdığı "Cenk Türküsü" adlı şiirde Balkan Savaşlarının başlamasının hemen öncesinde Balkanlarda yaşanan karışıklıkları dile getiren Ziya Gökalp; bu şiiri "Türkoğullarına" atfeder. Balkanlar için Türk gençlerini yüreklendirmek ister ve onlara İslam öncesi tarihten "Attila"yı hatırlatır. "Avrupa'yı yetim bırakan" karşısında sadece orduların değil Roma imparatorlarının çaresiz kaldığı, Papa'nın ayağına kadar giderek aman dilendiği; yine Avrupalılar tarafından günaha batan Hristiyanları cezalandırmak amacıyla Tanrı'nın gönderdiği bela ve Allah'ın kamçısı olarak kabul edilen Attila (Ahmetbeyoğlu, 2019: 17), I. Balkan Seferi (441- 442) sonrası Balkanları darmadağın etmiş, II. Balkan Seferi (447) sonrası İstanbul önlerine kadar gelmiştir (Üren, 2022: 114-115). İşte bu sebeple Gökalp şiirde "Medeniyet deme, duymaz o sağır / Taş üstünde taş kalmasın durma kır / Kafalarla düz yol olsun her bayır / Attilâ'nın oğlusun sen unutma! / Koş, Pilevne yine al bayrak taksın / Gece gündüz Tuna suyu kan aksın / Yaksın kahrın, bütün Balkan'ı yaksın / Attilâ'nın oğlusun sen unutma!" (Tansel, 1989: 250-251) mısralarıyla Avrupa'da ve Balkanlarda Attila algısına ve onunla aynı soydan gelenlerin mayasında, hamurunda Türkoğlu Attila'nın burada yaptıklarını yapabilme gücü olduğuna işaret ederek cenk için moral verir.

Ziya Gökalp'ın Balkanlar ve Balkan coğrafyasına verdiği önemi, Balkanları "Turan"a dahil ettiği Hint ve Çin gibi "eski toprak", "kadim vatan" olarak ifade ettiği "Ergenekon"² adlı şiirinde de görmekteyiz. Şiirde Ziya Gökalp

² Bir Türk destanı olan Ergenekon destanı, Göktürklerin türeyişi ile ilgili olarak Çin kaynaklarında üç rivayet halinde geçen Bozkurt destanının daha sonraki yüzyıllarda ve değişik çevrelerde kaydedilen şeklidir. Şecere-i Türk'teki Ergenekon efsanesi özetle şöyledir: Moğol Hükümdarı İl Han ile Tatar Hanı Sevinç Han arasındaki mücadele, Moğolların sürekli üstünlüğü ile devam

Tuna boylarını Türklerin “Turan” sınırlarına dâhil bir yaylak olarak zikreder: “TURAN eski toprak bize / Hind, bir altun konak bize / Çin köşkleri kışlak bize / Tuna boyu yaylağımız!” (Tansel, 1989: 81). Ziya Gökalp yine aynı şiirde Balkanları Türk tarihindeki sürekliliği temsil eden bir coğrafya olarak konumlandırır ve Balkanların elden çıkmasını büyük bir kayıp olarak sunar: “Kırım, Kazan heder oldu! / Tuna, Kafkas beter oldu!” (Tansel, 1989: 83). Gökalp’in Balkanların bu kaybının ve içine düşülen bu durumdan çıkış için Ergenekon’dan çıkmayı sağlayan kahraman gibi bir kahraman beklediğinin hatta bunun beklemekten de öte Türk milletinin ne zaman darda kalsa mutlaka bağrından bir kahraman çıkartabileceği inancının da tezahürü “Çıkmaz mı bir Börteçine?³ / Nurlanmaz mı çerâğımız...” (Tansel, 1989: 83) mısralarında karşımıza çıkar. Burada tıpkı Ergenekon’dan çıkışı sağlayan kahraman Börteçine gibi Balkan bozgunu için terapötik etki ile moral bozulğunun aşılmasında bir kurtarıcı ihtiyacı söz konusudur.

Balkan bozgunu sonrasında oluşan psikoloji bir intikam duygusunu da beraberinde getirecektir. İşte Ziya Gökalp’in “İlahî” adlı “Çocuklar için” itihafı ile yazdığı şiirinde “Yüce Tanrı! Biz üçyüz bin şehidi / Unutmadık, sinemizde kinler var! / Kadın, çocuk denilmedi kesildi; / Yemin ettik kalmayacak

ediyordu. Bu durumdan rahatsız olan diğer Türk kabileleri, Sevinç Han önderliğinde birleşerek Moğollara karşı ittifak kurdu ve savaş açtı. On gün süren çatışmalarda yine Moğollar galip gelince, Sevinç Han hileye başvurdu. Moğolların güçsüzlükten kaçtığı düşünmesini sağlamak için ağırlıklarını bırakıp geri çekildiler. Moğollar takibe başladığında, Tatarlar aniden dönerek karşı saldırıya geçti. Bu hile sonucu Moğol ordusu yenildi ve ordugâhları ele geçirildi. Bütün Moğol ailesi yok edildi; yetişkinler kılıçtan geçirilirken, çocuklar esir alındı ve efendilerinin boy adını aldılar. Böylece dünyada Moğollardan eser kalmadı. Ancak, İl Han’ın en küçük oğlu Kıyan ve kardeşi oğlu Nüküz, eşleriyle birlikte esir düştükleri yerden kaçmayı başardılar. Düşmanlardan uzak, güvenli bir yer arayışına girdiler. Dağlar arasında, kimsenin yolunun düşmediği suları, kaynakları, otları ve avları bol geniş bir vadi buldular. Buraya, “dağ kemeri“ anlamına gelen Ergenekon adını verdiler ve burada yaşamaya başladılar. Kıyan’ın oğulları (Kıyat) ve Nüküz’ün oğulları çoğaldıkça çoğaldılar. Dört yüz yıl sonra, Ergenekon’a sığmayacak kadar kalabalıklaştılar. Atalarının yurtlarına dönmeye karar verip çıkış yolu aradılar, ancak bulamadılar. Bir demircinin önerisiyle, dağın böğründeki demir madenini eriterek bir yol açmaya karar verdiler. Odun ve kömür yığıp yetmiş körükle ateşi körüklediler ve Tanrı’nın gücüyle demir eridi. Açılan bir deve geçecek kadar geniş yoldan Ergenekon’dan dışarı çıktılar. Ergenekon’dan çıktıklarında Moğolların padişahı Kıyan soyundan, Korlas uruğundan Börte Çene (Çine) idi. Bütün boylara elçiler göndererek Ergenekon’dan çıktıklarını bildirdi (Ercilasun, 2007: 444-446’dan özetlenmiştir).

³ Börteçene veya Börteçine, Ergenekon efsanesine göre yaşadıkları yurdu çevreleyen demirden dağı eriterek Türkleri Ergenekon’dan çıkaran demircinin adı, Ergenekon’dan çıkaran liderlerin adı, Ergenekon’dan çıkmak için yol gösteren dişi kurdu takip eden komutanın adı, Ergenekon’dan çıkarken Türklerin takip ettiği dişi kurdun adı şeklinde farklı kaynaklarda isimlendirmeler mevcuttur (Ögel, 1995: 111-123, Ercilasun, 2007: 446, Aytaç, 2022: 37-72).

bir Bulgar!” (Tansel, 1989: 57) mısralarıyla Balkan hezimetinin ve yaşanan katliamların kanlı bilançosunu dile getirilmiş ve bir intikam duygusu yansıtılmıştır.

Ziya Gökalp’in Balkan coğrafyasına temas ettiği bir diğer şiiri “Yeni Attila” şiiridir. 17 Temmuz 1913 (Tansel, 1989: XLII) tarihli bu şiir; 30 Mayıs 1913’te Londra Antlaşması’nın imzalanması ve Birinci Balkan Harbi sona ermesi ile Osmanlı Devleti’nin Midye-Enez hattının batısındaki tüm Rumeli topraklarını ve Girit’i kaybetmesine, sonrasında da 12 Temmuz 1913’te Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan’a harp ilan etmesi ve Trakya’da ilerlemeye başladığı döneme tekabül eder (Karal, 1999: 337-338). Bu sebeple marş formunda yazılan şiirle daha çok kaybedilen toprakların geri alınma arzusu ile Türk askerini yüreklendirme söz konusudur. Ferhat İmer bu şiir için şöyle der:

Özellikle “Yeni Attila” adlı şiirlerinde, efsanevi hükümdar Attila’nın şahsında Türk milletinin askerî gücünü ve kahramanlık mirasını yüceltmiş; adeta gökten gelen bir sesle Attila’nın ordusuna seslenmiştir. Bu şiir, yalnızca bir tarihi figürün hatırlatılması değil, aynı zamanda modern Türk gençliğine bir motivasyon çağrısı niteliği taşır. Fevziye Abdullah Tansel’in de belirttiği gibi, “Yeni Attila” şiiri, ideolojik içeriği ve coşkulu üslubuyla bir “Türk Gücü Marşı” olarak kaleme alınmıştır. Gökalp’in bu tarz şiirleri, millî kimliğin yeniden inşasında ve Türk milletine yönelik kolektif bir bilinç oluşturulmasında önemli birer kültürel araç olmuştur” (İmer, 2025:100-101).

Hem Balkan coğrafyası ve Balkanlarda yaşayan milletlerin neredeyse tamamını zikretmesi hem de Balkanların bizim için ifade ettiği duyguyu ve buradan da hareketle Balkan Savaşları esnasında ihtiyaç duyulan motivasyonu vermesi bakımından “Yeni Attila” şiirinin önemli bir kısmını vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz:

Süngün senden baskın umar /Atın kışner, ister akın! / Kaçıyor Sırp, Yunan,
Bulgar / Saldır, Saldır! Durma sakın! / Tuttu Garbı öç korkusu / Yürü! Yürü!
Türk ordusu!

Yine girdik Rumeli’ye / Selam verdi bize dağlar! / “Edirne’ye gelin!” diye /
Bir senedir Meriç ağlar! / Kaçışıyor düşman geri / Yürü! Yürü! Türk asker!

Yol ver bize kara Balkan! / Selânik’e varacağız! / Al kanları henüz akan /
Yaraları saracağız! / Tuttu Garbı öç korkusu / Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Yanya gelin, yüzünde tül / Diyor: “Varmam Yunanlıya! / Arnavud’a
vermem gönül / Nişanlıyım Osmanlı’ya! / Kaçışıyor düşman geri / Yürü!
Yürü! Türk asker!

Manastır’da Türk kızları / Al bayrağa bürünsünler! / Hilalleri, yıldızları / İle
çıkıp görünsünler! / Tuttu Garbı öç korkusu / Yürü! Yürü! Türk ordusu!

Türk sancağı çekilecek / Biz varmadan İškodra'ya! / Arnavutlar eğilecek /
Secde için yeni aya! / Kaçışıyor düşman geri / Yürü! Yürü! Türk asker!
Üsküp şehri donanıyor / Türk ordusu şerefine! / Avrupalı kıvranıyor /
Nihayet yok esefine! / Tuttu Garbı öç korkusu / Yürü! Yürü! Türk ordusu!
Ey Avrupa bu beladan / Sen nereye kaçacaksın? / Bir ikinci Atilla'dan /
Çok gözyaşı saçacaksın! / Kaçışıyor düşman geri / Yürü! Yürü! Türk asker!
(Tansel, 1989: 62-63).

Şiirin yazıldığı dönemde Osmanlı'nın Balkanlardaki durumu göz önünde bulundurulduğunda şiirin isminin “Yeni Attila” olması çok manidardır. Türk tarihine, bir başka ifadeyle Avrupa Hun Devleti'nin ünlü hakanı Attila'ya yapılan telmih önemlidir. Balkanların ve Avrupa'nın önceki fatihi Attila figürüyle aynı zamanda Trakya'da ilerlemeye başlayan Türk askerine şanlı tarih hatırlatılarak onların moral motivasyonu sağlanmak istenmiştir. Görüldüğü gibi Edirne'den Üsküp'e bütün bir Rumeli ve Balkanlar şiirde geri alınması gereken bir Türk toprağı olarak zikredilmektedir. Burada belki de “ikinci Attila” vurgusuyla 12 Haziran 1913'te Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra ülke yönetimine fiilen el koyan İttihat ve Terakkî içindeki askerî kadronun da lideri haline gelen Enver Bey'in (Hanioğlu, 1995: 262) kastedilmiş olma ihtimali Ziya Gökalp'ın Enver Bey'e duyduğu muhabbet dolayısıyla da oldukça yüksektir.

Nihayetinde Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonrasında Doğu Trakya hariç Balkanlar'daki tüm topraklarını kaybetti. Böylece Balkanlar'daki Osmanlı-Türk egemenliği sona ermiş oldu. Ardından Birinci Dünya Savaşı sonunda da İtilaf Devletlerinin yenik sayılan Osman Devletini işgal edecek ve asla kabul edilemeyecek antlaşmalar dayatması üzerine bir kurtuluş mücadelesi başlatılmış ve mücadele zaferle sonuçlanmıştır.

Sonuç

Türk milliyetçiliğinin kuramsal temellerini atan; fikirleriyle Cumhuriyet ideolojisinin çerçevesini şekillendirmiş olan Ziya Gökalp'ın bu özelliklerinin yanı sıra, şiirleriyle de dönemin toplumsal ve siyasal ruhunu yansıtan güçlü bir figür olduğu görülmektedir. Ziya Gökalp, edebiyat hayatına şiirle başlamış 1908'den önceki ilk dönem şiirleri Servet-i Fünûn devri şiirlerini hatırlatan henüz şahsiyetini tam anlamıyla bulamamış şiirler olup ikinci dönem şiirleri özellikle Selânik döneminde “Turan” şiirinden sonraki asıl şahsiyetini oluşturan şiirlerdir. Gökalp “Turancılığa duygu planında ve şiirle başlamış” Selânik döneminden sonraki şiirleri adeta “düşünce dünyasının nazma dökmüş hâli” hüviyetini kazanmıştır. Bu sebeple Ziya Gökalp için Balkanlar ve özelde de Selânik hayatında bir mefkûre olarak Türkçülük hareketi ve bu

hareketin programlarının belirginleşmeye ve şekillenmeye başladığı yer olması bakımından önemli olduğu gibi onun poetikasında da merkezi bir yer edinmiştir. Balkan Savaşları ve sonrasında Balkan hezimetini, onu derinden etkileyecek, bu durum onun hem şiirinde hem de düşünce dünyasında yansımalarını bulacaktır. Ziya Gökalp'in "Balkanlar Destanı", "Cenk Türküsü", "Girid", "Meşhed'e Doğru", "Ergenekon", "İlahî", "Yeni Attila" adlı şiirlerinde Balkanlar ve Balkan coğrafyasını ele aldığına şahit oluruz. Özellikle önce Balkanlardaki karışıklıklar, sonra Balkan Savaşları ve nihayet Balkanların kaybı, Ziya Gökalp'in hem duygusal hem de ideolojik dünyasında derin etkiler yaratmış; bu sebeple şair şiirlerinde Balkanları bazen bir yas mekânı, bazen bir intikamın sahnesi, bazen de "Turan" idealinin başlangıç noktası olarak ele almıştır.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, Ali (2019). "Tarihi Kaynaklardaki Hun ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121: 11-20.
- Apaydın, Adem (2025). "Tarihsel Süreçte Balkanlar: Bölgenin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi, Küresel Dinamikler İçerisindeki Yeri." *Journal of History and Strategy*, 1: 53-97.
- Aslan, Bahtiyar (2021). "Zorunlu Estetik ve Mehmed Âkif'in Şiiri". *Sırat-ı Müstakim / Sebülreşad Dergisi ve Mehmet Âkif Ersoy*. Ed. Ali Kurt. Gölçük Belediyesi, 153-162.
- Atay, Dinçer (2024). "Ziya Gökalp'in 'Balkanlar Destanı' Adlı Şiirini 'Yeni Hayat' Anlayışı Bağlamında Tahlil Etmek". *Türk Dili*, 874: 109-115.
- Aytaç, Pakize P. (2022). "Kültürel Kimlik ve Ergenekon Destanı". *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 26: 37-72.
- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. Çev. Alp Derman. Kesit Yayıncılık.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1995). "1918". *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Çelebi, Mevlüt (1999). *Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati*. Akademi Kitabevi.
- Ercilasun, Ahmet B. (2007). *Makaleler: Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*. Akçağ Yayınları.
- Ergelen, B. Nur (2025). "Türk Kültür ve Edebiyatında Balkanlar". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 22: 113-119.

- Filizok, Rıza (2005). *Ziya Gökalp*. Akçağ Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1979). “Ziya Gökalp’te Turan Fikri”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 23: 215–227.
- Hanioğlu, M. Şükrü (1995). “Enver Paşa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 261–264.
- İmer, Ferhat (2025). “Ziya Gökalp’in Şiirlerinde Turan Fikri”. *Tezkire*, 34/92: 91–105.
- İnalçık, Halil (1993). “Türkler ve Balkanlar”. *Balkanlar*. Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- Karaca, Nesrin (1990). “Ziya Gökalp’in Şiir Dünyası ve Şiirlerinin Bir Dökümü”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1): 113–129.
- Karal, Enver Ziya (1999). *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşları (1908–1918)*. C. 9. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köroğlu, Erol (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914–1918)*. İletişim Yayınları.
- Kuzucu, Kemalettin (2017). “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2): 1–39.
- Metin, Osman (2024). “Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: İdeoloji, Kimlik ve Kültürün Kesişim Noktaları”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ÖS: 245–259.
- Okay, Orhan (1996). “Ziya Gökalp”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV Yayınları, 125–128.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özyurt, Cevat (2005). “Milletleşme Sürecinde Ziya Gökalp’in Medeniyet Arayışı”. *Doğu-Batı*, 31: 170–184.
- Tansel, Fevziye Abdullah (haz.) (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı I: Şiirler ve Halk Masalları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tukin, Cemal (1996). “Girit”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.14. İstanbul: TDV Yayınları, 85–93.
- Üren, Umut (2022). *Avrupa Hunları*. Ötüken Yayınları.
- Yahya Kemal (2014). “Balkan’a Seyahat”. *Dergâh Mecmuası*. Haz. Ahmet Tekin ve A. Z. İzgöer. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 67–79.
- Ziya Gökalp (2015). *Yeni Hayat*. Haz. Salim Çonoğlu. Ötüken Yayınları.

Ziya Gököl (2019). *Genç Kalemler ve Türk Yurdu Yazıları*. Haz. Ali Duymaz. Ötüken Neşriyat.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu çalışma, 23 Ekim 2025 tarihinde İstanbul Rumeli Üniversitesi’nde “Türk Düşüncesinin Yolbaşçısı: Ziya Gököl” panelinde yapılan “Ziya Gököl’in Şiirlerinde Balkanlar” başlıklı yayınlanmamış konuşmanın genişletilmiş halidir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: *This work is an expanded version of an unpublished speech titled “The Balkans in Ziya Gököl’s Poems,” delivered at the “Pioneer of Turkish Thought: Ziya Gököl” panel at Istanbul Rumeli University on October 23, 2025.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*